

**DE
VERKEERDE
ZOON**

WIM ZORN

Auteur:

Wim Zorn

Omslag:

Afbeelding van Gerd Altmann (Pixabay)

Grafische vormgeving:

Jeroen Kemker, Workum

Wim Zorn

de verkeerde zoon

Friesland, 2023

Ik draag dit boek over mijn jeugdjaren op aan de oplettende buurtgenoten in Oudwijk, de Utrechtse wijk vlak bij het Wilheminapark. En ook aan de onderwijzers van de lagere school en de leraren van de Gemeente HBS, destijds gevestigd aan de Cathararijnesingel. Zonder deze begripvolle en wijze ouderen, mijn schoolvriendjes en hun pappa's en mamma's zou mijn leven er anders en minder goed hebben uitgezien.

Hoeveel de prachtige oude stad Utrecht, en specifiek de grote stadsbibliotheek bij de Domtoren en ontmoetingen met jazz-artiesten als Pim Jacobs, Rita Reijs en Ann Burton hebben bijgedragen aan het overleven van mijn jongensjaren, laat zich moeilijk raden. Net als mijn contacten in het bedrijfsleven, die vanaf het eerste uur onvervangbare resultaten tot gevolg hadden. Zonder twijfel moet dit alles een grote invloed hebben gehad, ook op mijn latere jaren.

Uiteindelijk is het afleggen van de weg naar vrijheid ook gekoppeld aan de zoektocht naar mezelf. Gebeurtenissen die ik liever niet had meegemaakt, hebben mij ook kansen gegeven tot het sluiten van bijzondere vriendschappen. Dit heeft mij een positieve kijk op het

leven gebracht. Als een kat al zeven levens heeft, hoeveel zouden wij mensen er dan wel hebben?

Samen met mijn lieve echtgenote, maatje en kritische levenspartner ben ik trots op onze kinderen, klein- en achterkleinkinderen. Zij hebben mij geleerd wat echt belangrijk is. Liefde, vriendschap en respect.

Het was onmogelijk alle voorkomende personen te achterhalen om toestemming te vragen voor publicatie. Velen zullen al overleden zijn. Met uitzondering van de namen van mijn ouders en zus en de genoemde artiesten zijn daarom de overige persoonsnamen gewijzigd.

Wim Zorn

1

Mijn vader was alles voor mij

Ik lag achter tralies in de slaapkamer van mijn ouders. Die tralies waren de ronde houten spijlen van mijn kinderbed. Door de spijlen heen zag ik achter de openstaande kamerdeur een trap, ook met spijlen. Ze verbonden de traptreden met een leuning waaraan mijn vader zich omhoog leek te trekken. Met enige tegenzin kwamen zijn benen er in hetzelfde trage tempo achteraan. Toen hij boven was, hoorde ik een deur opengaan. De geluiden van zijn voetstappen veranderden en zodra de lichtflits door het openen van de deur verdween wist ik dat hij voorlopig niet meer te zien zou zijn. Hij had zich opgesloten in zijn werkplaats.

Johannes Adolf Frederik, mijn vader, kwam uit een kleermakersgeslacht en werd in 1891 geboren in één van de armste wijken van Utrecht: Wijk C. Hij had het ver geschopt. Dat was te zien aan de straat waarin hij een huurhuis had betrokken, de straat die een laan was: de Oudwijkerlaan, vlak bij het Wilhelminapark. Het was een bovenwoning, 25 Bis. Op de voordeur hing een ovaal bord: J.A.F. Zorn Schneidermeister Coupeur-Tailleur. Kleermaker op z'n Duits. Duits, omdat mijn vaders voorouders van Duitse afkomst waren. Hij was daar trots op. 'Duitsers zijn vakmensen,' zei hij vaak. Mijn vaders neef Cornelis was ook kleermaker en werkte voornamelijk voor

de firma Peek & Cloppenburg als vesten- en broekenmaker. Mijn vader werkte niet voor een bedrijf. Hij wilde geen slaaf van Peek zijn. Hij had eigen klanten, die vaak een compleet kostuum bestelden. Dat vervaardigde hij als precisie maatwerk. Als een omhulsel passend bij hun schrale, kromme of veel te dikke lijven.

Toen ik de trap naar zijn werkplaats zelf kon beklimmen, werd mijn dagelijkse plek het bankje achter de naaimachinetafel. Ik zat daar urenlang en keek naar hem. Zag hoe hij aan naaigarens likte voordat deze door het oog van een naald werden gestoken. Hoe zijn handen de stof gladstrekten en hoe de grote schaar in zijn hand een wapen werd die door de stof kliefde.

Toen ik cijfers kon schrijven, nam hij me mee als hij bij klanten thuis werd gevraagd om de maat te nemen. Handig gooide hij het meetlint over de schouder, borstkas, buik en heupen van zijn klant en ving het zwevende lint vervolgens aan de andere kant van het lijf weer op en trok het meetlint daarna strak. Intussen noemde hij in rap tempo de getallen in aantal centimeters op die het meten had opgeleverd. Altijd alles in dezelfde volgorde. Mijn taak was die getallen onder elkaar op te schrijven.

Eén getal duurde gebruikelijk langer: het getal dat hoorde bij het meten van de lengte van de benen voor de pantalon. Met een uitgestoken vinger zocht hij het hoogste punt in de lies en drukte het metalen eindstuk van het meetlint hier stevig in. Daarna zocht het lint de laagste plek aan de binnenkant van de voet. Bij deze meting veranderde het kale hoofd van mijn vader in een paarse bal. Het slachtoffer had bij deze handeling meestal een vreemd aandoende grijns op het gelaat. Veel later, toen mijn vader dezelfde truc bij mij verrichtte, begreep ik die grijns. Het was niet prettig zo betast te worden in je kruis met als resultaat het metalen eindstuk van het meetlint scherp in je lies gedrukt te voelen.

Alles wat mijn vader deed en hoe hij dat deed, sloeg ik op. Hij was het centrum van mijn denken. Als ik mijn ogen sloot, zag ik zijn ogen langs de stoffen glijden. Ik zag hoe hij geen moeite deed zijn

neus te snuiten en daarbij een zakdoek te gebruiken, hoe hij een vinger op de zijkant van zijn neus drukte, hiermee één neusgat afsloot en zijn snot via het andere neusgat in een hoek van de kamer spoot. Plassen deed hij in de gootsteen in het halletje naast de deur van zijn werkplaats. Het toilet was een verdieping lager. De weg er naar toe vond hij te lang. Hier golden zijn wetten. Het was zijn wereld en ik stond aan de rand daarvan.

Als ik aan mijn vader denk, zie ik hem in zijn specifieke werkhouding, de kleermakerszit en op de tafel voor het raam: zijn rug gekromd, gekruiste benen en zijn ogen op korte afstand van het kledingstuk waaraan hij werkte. Als hij de trapnaaimachine gebruikte, stond ik ernaast en keek ik naar de snel op- en neergaande naald op de kop van de naaimachine. Bij lange rechte stukken klonk de machine als een motor op volle toeren en bij bochten werd het gereutel trager, zoals ik dat ook op straat hoorde bij motoren die een hoek omgingen. Was het werkblad van de naaimachine vrij, dan zat ik daar meestal aan te tekenen.

De herinneringen aan mijn moeder en mijn zus? Ik kan me er niet veel bij voorstellen. Dagelijks hoorde ik mijn moeders klappende handen in combinatie met haar vraag wat mijn vader wilde eten. Zij stond dan onderaan de trap. Hij antwoordde vanuit zijn werkplaats of vanaf het halletje kortaf, door bijvoorbeeld 'bieten' te roepen.

2

In de werkplaats gebeurde van alles

Zes weken na mijn geboorte was Nederland in de Tweede Wereldoorlog betrokken geraakt. Ik werd me bewust van de oorlog tijdens de zware winters van 1943 en '44. In deze winters was mijn vaders werkplaats de enige plek in huis waar een kachel brandde. Er werd op gekookt en we aten ons eten ook in de werkplaats op. We gingen er ook in bad. Op de kachel werd ter voorbereiding van de wasbeurten een ketel met water geplaatst. Een flink aantal ketels met heet water waren nodig om een grote teil tot het gewenste waterniveau te kunnen vullen.

Het was een langdurig karwei. Als de laatste volle ketel heet water de teil inging, was het daarin wachtende water alweer grotendeels afgekoeld. We stapten er beurtelings in, met uitzondering van mijn moeder. Zij waste zich in haar slaapkamer bij een wastafel. Eerst was mijn vader aan de beurt. Voordat hij in de teil plaatsnam, moesten mijn zus en ik de werkplaats uit. Door het sleutelgat loerend, zagen we hoe mijn vader zich in de teil liet zakken. Altijd bleven zijn benen buitenboord. Vervolgens pakte mijn moeder een washandje en een schijfje zeep en wreef hiermee de bolle rug van mijn vader in. Het schuim werd er met het vooraf natgemaakte washandje weer afgehaald. Mijn vader wiegde bij deze handelingen heen en weer.

Het geluid van klotsend water mengde zich met zijn gekreun. Een geluid tussen pijn en fijn verliet zijn halfopen mond. Hij onderging het wassen met gebogen hoofd. Was hij verkouden, dan liet hij het snot uit zijn neus in het badwater lopen. Zijn lichaam was als een klomp vlees in de handen van een slager.

Als de vloer nat en glad was geworden van het morsen en het water in de teil een melkachtige kleur had gekregen, waren mijn vier jaar oudere zus en tenslotte ikzelf aan de beurt. Het water was dan intussen aan de koude kant en de teil merkwaardig minder vol. Met afschuw keek ik naar de druiprand met zeep- en vuilresten. Ik zorgde ervoor dat mijn rug hier niet tegenaan kwam.

Dit waren de avonden dat mijn zus en ik later naar bed mochten. Een flikkerend olielichtje op tafel was de enige lichtbron. Ik genoot van de geheimzinnige spanning die de geluiden van de radio in de werkplaats bracht. We luisterden naar berichten van Radio Oranje. Dat moest stiekem, zei mijn vader. Het radiotoestel stond op een plankje, verstopt aan de binnenwand van de kast, waar ook kolen en de stoffen voor te maken kostuums in bewaard werden. Het geluid werd niet tegengehouden door het afsluitende behang. Elke avond om negen uur stemde vader de radio af op berichten uit Londen. Soms was dat een toespraak van koningin Wilhelmina, maar soms ook muziek en zang van Jetty Pearl.

‘Het is oranje, ’t blijft oranje,’ zongen we met kleine stemmetjes mee. Niemand mocht dat horen, want mijn vader zei: ‘Wie ons kan horen, kan ons ook verraden.’ Wat er dan zou gebeuren, vertelde hij niet. Deze vreemde, spannende avonden en de sfeer van angst door gewerschoten die vaak werden gelost bij razzia's, vormden mijn beeld van de oorlog. Daarbij hoorden ook de gesprekken over onze buurman. Hij had een houtbewerkingsbedrijf in de benedenverdieping van zijn woonhuis. Bij een huiszoeking werd hij doodgeschoten. Duitse soldaten dachten hem in zijn huis te kunnen vinden en wilden hem ophalen. Hij zou in Duitsland tewerkgesteld worden. Toen hij zich niet liet zien, schoten soldaten gewoon door de vloeren

en plafonds heen. Zijn schuilplaats op de vliering bleek niet veilig. Hij werd dodelijk geraakt.

Ik vroeg me nooit af waarom de soldaten wel andere mannen, maar niet mijn vader kwamen halen. Dat vroeg ik me ook niet af als soldaten soms bij ons binnenkwamen. Ik was nooit bang en keek met verbazing naar hun imposante verschijning. Hun aanwezigheid bracht een bijzonder scherpe geur in huis, een geur die nog het meest leek op schoensmeer en die urenlang bleef hangen. De soldatenschoenen kletterden op de houten traptreden en als de groene kerels eenmaal in de werkplaats stonden, vroegen ze mijn vader of hij iets van kleding voor hen kon maken. De Duitse klanken klonken vreemd, maar prachtig. Mijn vader zei dan altijd dat hij geen stoffen had. Maar ik wist waar de rollen met verschillende stoffen lagen: afgeschermd door een oud vloerkleed achter de voorraad kolen in de schuin aflopende kast, waar ook de kachelpijp doorheen liep.

De oorlog werd door mijn vader een schraalhansperiode genoemd. Door slim en zuinig om te gaan met het eten dat nog te bemachtigen was, kon je het lang uithouden. Zuinig doen betekende bijvoorbeeld dat we een stukje kaas op een boterham bij elke hap met onze lippen vooruitschoven en de kaas pas bij de laatste hap mee naar binnen werkten.

Regelmatig hadden we overigens niet genoeg te eten. Dan ging ik bij mijn vader achter op de fiets naar bakkerij Schimmel in Woudenberg. Daar deed mijn vader verstelwerk. Soms nam hij kleren van de bakker en zijn vrouw mee, die hij vervolgens thuis repareerde. De bakker betaalde met eieren, meel en kleine broodjes.

In Culemborg gingen we op bezoek bij een fruitboer die ons appels gaf voor het repareren van broeken. Het waren lange ritten. Een klein rood kussentje op het harde metaal van de bagagedrager zorgde ervoor dat mijn billen niet blauw werden. Tijdens het rijden mocht ik de jas van mijn vader niet vastpakken om in evenwicht te blijven. Om stevig te kunnen blijven zitten drukte ik mijn vingers onder de rand van het zadel. Waren we weer thuis, dan kon ik de eer-

ste meters nauwelijks lopen. Mijn benen en voeten waren gevoelloos geworden. Zodra ze gingen prikken, werd het snel beter.

Tijdens die lange fietstochten voelde ik hoezeer ik bij mijn vader hoorde en ik ook bij hem wilde zijn. Mijn aanwezigheid leverde bij onze bezoeken meer op dan als hij alleen op pad zou gaan voor etenswaar, vertelde hij. Terwijl hij dat zei, keek hij me veelbetekend aan. Ik was nodig en hoefde alleen maar netjes een hand te geven en vooral bij de deur te blijven staan. Pas als daar om werd gevraagd, mocht ik verder naar binnen. De huizen hadden verschillende geuren. Bij bakker Schimmel rook het heerlijk naar vers brood en was het altijd warm. Als de deur openging, voelde ik het direct. Als ze aan het werk waren, liepen de bakker en zijn vrouw met blote armen in de bakkerij. De dunne bakkersbroeken flodderden om hun benen.

Bij de fruitboer in Culemborg was het altijd koud. Hij en zijn vrouw waren dik gekleed met een extra das om hun nek en een wollen muts over hun oren. De appels moesten ook koud bewaard worden, vertelden ze. Dus lieten ze de kachel meestal uit. Niet alleen de mensen waren verschillend, maar ook hoe ze woonden en praatten. Eén ding was altijd hetzelfde: hoe ze met medelijdende blikken naar mijn vader en mij keken.

Op een avond in mei 1945 zaten we niet meer in het donker en zei mijn vader dat de oorlog snel afgelopen zou zijn. Hij herhaalde dit bericht die avond verschillende keren en ineens was het zover. Radio Oranje had het jubelend gemeld. Mijn vader bond de volgende morgen een kleine vlaggenstok met een oranje vlag aan de balustrade van het balkon aan de voorzijde van ons bovenhuis en vroeg mijn zus en mij ook op het balkon te komen. Ik legde mijn kin op de rand van de balustrade en keek naar wat er in de straat gebeurde. Het leek alsof alle mensen uit hun huizen de straat op waren gegaan. Zoveel drukte had ik nog nooit gezien. Het waaide flink en het klapperende geluid van onze wapperende vlag vermengde zich met de opgewonden kreten die uit de straat omhoogvlogen. De mensen

zwaaiden naar elkaar. Sommige staken kleine vlaggetjes in de lucht, andere huilden en bedekten hun natte wangen met hun handen. Er stroomde een vreemd gevoel door mijn lijf, veroorzaakt door de vrolijke opwinding, een gevoel dat in me kroop en dat ik mee naar binnen nam. Het voelde alsof er iets heel groots ging gebeuren.

Vanaf het balkon aan de achterzijde van ons huis hadden we dagen daarvoor naar grote groepen overvliegende vliegtuigen gekeken. Mijn vader had gezegd dat de soldaten in die vliegtuigen onze bevrijders waren. Benieuwd naar wat vrede was, liep ik de volgende morgen met mijn vader naar het centrum van de stad. Utrecht was bevrijd. Op straat was het veilig. Er werd niet meer geschoten, de geweren konden worden opgeborgen, zei mijn vader.

Er waren massa's mensen op de been. Ik zag dan ook vrijwel alleen benen, met daar tussendoor een enkele tank op rupsbanden. Ze waren door enthousiaste Utrechters in bezit genomen. Mannen, jonge jongens en enkele meisjes klommen er bovenop en vierden de bevrijding samen met de tankbemanning. Ze hielden elkaars armen vast en zwaaiden naar het publiek.

Er werd hutspot uitgedeeld. Ook ik kreeg een schep scherp geurende kledder in een kroes. Mijn maag was niet bestand tegen zo'n maaltijd. Kotsend liep ik over straat en ik was het eten alweer kwijt voordat we thuiskwamen.

3

Een goudvis voor één avond

In onze huiskamer hing boven ons kleine traporgeltje een grote foto van een man. Een portretfoto. Zijn haar stond als een omgekeerde borstel op zijn hoofd. Alle haren recht overeind. Onder zijn neus droeg hij een brede grote snor. ‘Hij is onze leider, onze herder, hij is de nieuwe Jezus,’ zei mijn vader regelmatig als hij naar het portret wees.

En nu was hij dood. De apostel was dood. Het bracht onzekerheid en een angstige spanning in huis. De zondagse kerkdienst bracht geen oplossing. Niemand wist wat er te gebeuren stond. Mijn vader ging niet naar zijn werkplaats, dus ik zat niet meer bij de naaimachine. Er kwamen apostolische mensen op bezoek. Ik moest dan de kamer uit en hoorde achter de schuifdeuren in de aangrenzende slaapkamer hun opgewonden stemmen. Er kwam een nieuwe apostel. En hij zou zich komen voorstellen. Hij zou andere gedachten hebben over het hiernamaals. Dat wisten ze zeker. De gedachte dat er helemaal geen God bestond, begon onder de gemeenschap te groeien. Maar het zorgde ook voor tegenstellingen. Dat God op iedereen lette, was al sinds jaar en dag het vaste geloof van de meerderheid van de geloofsgenoten geweest. Wilde mijn vader die nieuwe apostel wel? Binnenkort zou hij op een zondagmiddag in het Gebouw

in Utrecht komen. Lambertus Slok, heette hij. Apostel Van Oosbree had hem voor zijn overlijden benoemd. Apostel Slok dus.

Iedereen werd opgeroepen aanwezig te zijn om hem te steunen. Met een grote opkomst zou hij zich als Apostel bevestigd zien. Maar voor mij was er geen plek. Mijn zus mocht wel mee. Zij zat al op catechisatie en volgde dus al onderwijs in het geloof. Ik moest thuisblijven.

Ik verheugde me daarop. Alleen thuis zijn gaf mij een bevestiging van mijn plan niet bij de mensen van de kerk te horen. Bovendien zou ik een vis krijgen. Een goudvis. Terwijl mijn ouders en zus weg waren, zou ik naar de vis kunnen kijken. Er was een bloemenvaas in huis, een vaas van lichtblauw glas. Als decoratie waren er bloemen in de glaswand gegraveerd.

En daar zat ik nu. Tegenover me de bloemenvaas met de vis erin. De vaas stond in het midden van de eettafel op een gehaakt wit kleedje. Ik keek naar de happende bewegingen van de bek van de glanzende, oranjekleurige vis. Hij botste onophoudelijk met zijn open bek tegen het glas. Wilde hij naar mij toe? Of wilde hij de vaas uit? Hoe langer ik ernaar keek, hoe zekerder ik wist dat deze toestand niet mocht voortduren. Hij voelde zich gevangen in die ronde blauwe vaas. Ineens wist ik het. Ik kon de vis meer ruimte geven en besloot hem te laten zwemmen in de wastafel die achter het bed van mijn ouders aan de muur hing. Ik liet de wastafel vollopen met water en besloot de vis te verhuizen. Ik trok de vaas aan het kleedje naar me toe en toen de vaas tegen de tafelrand stond, kon ik aan het transport van de vaas beginnen. Ik opende de schuifdeuren naar de slaapkamer, zodat ik de wasbak op de kortst mogelijke afstand en zonder belemmering kon bereiken. De vaas klemde ik tegen me aan. Hij was zwaar en dreigde naar beneden te zakken.

Schuifelend kwam ik tot de hoek van het bed van mijn ouders. Daar moest ik de vaas op de grond laten zakken. Ik keek naar de wasbak. Die was veel te hoog. Ik zou de vaas niet zo hoog op kunnen tillen. Ik besloot er water uit te halen en daarmee de vaas lichter te

maken. Om dat plan uit te voeren, had ik ook iets nodig om het water mee uit de vaas te krijgen. De vaas had een nauwe opening. In de keuken vond ik een wijnglas dat ik erin kon laten zakken. Het eerste glas liep snel vol water en gleed uit mijn vingers naar de bodem. De vis zwom er handig omheen. Bij een tweede poging liet ik het glas maar halfvol lopen, haalde het uit de vaas en gooide de inhoud in de wasbak. Daar ging ik mee door tot het water tot de helft was gezakt. Ik kon de vaas nu gemakkelijk optillen. Ik ging op een krukje staan en hield de vaas schuin tegen de rand van de wasbak. Ik bewoog de vaas daarna nog schuiner en kiepte het laatste water met de vis in het ruime water van de wastafel. Ik zag de vis direct grote rondjes zwemmen.

De lege bloemenvaas en het wijnglas zette ik op de grond. Ik was in mijn opzet geslaagd. Ik ging weer op het krukje staan en bestudeerde de vis. Ik zag hoe wendbaar hij was en hoe hij nauwelijks zichtbaar van stilstand tot snelheid kwam en zijn staartvinnen gebruikte om bochten te maken. Ik zag ook dat de kieuwen en de zijvinnen constant in beweging bleven. Ik stopte mijn hand in het water en zag de vis erop afkomen. Nauwelijks voelbaar betastte hij mijn vingers. Toen besloot ik meer beweging in het water te maken en begon ik met mijn hand cirkels in het water te draaien. Het water kwam golvend in beweging en de vis probeerde beurtelings tegen de stroom in te zwemmen en dan weer met de stroom mee te gaan. Na de rondjes in het water besloot ik een vierkante beweging in het water te maken. De vis werd hier angstig van en probeerde in het midden van de wasbak te blijven zwemmen.

Volledig verdiept in dit spel, had ik niet gehoord dat mijn ouders en zusje alweer thuisgekomen waren. Ze stonden ineens alle drie achter me. Mijn vader duwde mij van het krukje af en toen ik niet direct antwoorden kon vinden op zijn vraag of ik gek geworden was, wist ik dat ik mijn spel met de vis moest bekopen met klappen. Meestal werd ik daarbij op mijn hoofd geraakt. Nu gloeiden ook mijn van pijn tintelende oren en voelde het alsof ik me in een hard

suizende ruimte bevond. Andere geluiden ving ik niet meer op.

'Wie niet luisteren wil, moet voelen', had mijn vader mij vaak voorafgaand aan het geven van klappen gezegd. Zijn handen leken dan niet meer op de handen die de stoffen bewerkte; het werden houten planken.

Mijn bed stond nog altijd in de slaapkamer van mijn ouders, voor een deel onder de zwart marmeren kachelschouw. Voor straf moest ik er direct in, met mijn kleren nog aan. Ik sloot mijn ogen en hoorde mijn ouders stommelen. Hun stemmen klonken van ver. Ik trok de deken over mijn hoofd en wilde er niet meer bij zijn. De volgende dag bracht mijn moeder de vis weer terug naar de dierenwinkel in de Oudwijkerdwarstraat. Ik ben daar later gaan kijken. Ze hadden er veel goudvissen. Ik heb ze mijmerend gadeslagen maar herkende mijn vis niet.

Boven het orgeltje kwam een foto van een andere man.

4

Ik werd vrijgelaten en mocht alleen naar buiten

Mijn wereld reikte lange tijd niet verder dan de werkplaats van mijn vader. Na de bevrijding kwamen daar de straten rond ons huis bij. Ik ging op verkenning uit.

‘Dat is ook nodig, want als je straks naar school gaat, moet je de weg ernaartoe kennen,’ zei mijn vader. Naast de straten rond de Oudwijkerlaan werd mijn wereld vergroot met het Rosarium, het Wilhelminapark en de Julianaschool aan de Meckelenburglaan. Daar ging mijn zus al naar toe en het zou al snel ook mijn school worden. Ik liep erheen en ging op de terugweg door het Wilhelminapark, waar eenden en ganzen op mij afkwamen. Ze waren gewend gevoerd te worden. Gaf je ze geen stuk brood, dan werden ze brutaal, haast agressief en haptten daarbij in je kleren. Ik was bang voor ze. De snavels waren hard vanbuiten en ruw vanbinnen. Dat had ik gevoeld toen ik ze een stukje brood uit mijn hand liet pakken. Het spel met eenden en ganzen was mijn eerste ervaring met dieren na het avontuur met de goudvis. Ik overwon snel mijn angst en begon ze als vriendjes te zien.

Op mijn ontdekkingsstochten zag ik dat jongens in de straat met speelgoedauto's speelden. Waarom had ik die niet? Ik speelde met dingen als lepels en garenklosjes en bedacht daarbij dat het auto's

of fietsen waren. Op mijn plek aan de naaimachinetafel schoof ik met lepels, in mijn beide handen één. Ik duwde ze vooruit en liet ze om beurten winnen. Met lege houten klosjes spelen die overbleven als het daaromheen gebonden garen op was, vond ik spannend. De klosjes rolden als ik ze een duw gegeven had nogal eens van tafel. En eenmaal op de grond konden ze ver komen.

De buurvrouw die onder ons woonde had mij gezegd dat ik wel bij haar in de tuin mocht spelen. Mijn moeder verbood me dat en zei dat ik daar niet mocht komen. Stiekem was ik een keer met de buurvrouw mee naar binnen gegaan. Ik vond haar heel aardig. We hadden samen in hun kamer gespeeld. Ik moest me verstoppen en zocht een plek waarop ik niet gezien zou worden. Ik dook onder haar lange rok en zij speelde met me mee, alsmaar roepend: ‘Wim, waar ben je nou?’

Mijn ouders hadden ruzie met de buren. Dat was gekomen omdat mijn vader en moeder geregeld hun kleden en de traploper reinigden door deze over de balustrade van het balkon te hangen en er dan met de mattenklapper op te slaan. Het stof viel in wolken bij de buren in de tuin. Ze zaten op dat moment bijvoorbeeld net te eten, of vermaakten zich met een spelletje. Het kloppen van de kleden boven hun hoofden was voor hen altijd het moment om naar binnen te vluchten. Dit was op een dag reden om een gevecht aan te gaan.

Willie, de oudste dochter, en haar vader grepen het uiteinde van onze traploper, trokken uit alle macht en lieten niet meer los. Ik bekeek het spel waarin mijn ouders verwoed schreeuwend probeerden het onheil af te wenden. Ik keek naar hun verbeten gezichten en handen die de strijd verloren. De traploper verdween naar de tuin van de buren. Dat mijn ouders op deze manier werden gestraft, betekende voor mij dat ik niet alleen stond in mijn twijfels over hun gedrag. Mijn ouders draaiden voortaan hun hoofden weg bij een toevallige ontmoeting op straat. Ik bleef hen groeten, maar ze vroegen me niet meer mee naar binnen te komen.

De buren namen maatregelen. Onze fietsen mochten niet meer

tegen de voorgevel van hun benedenhuis staan. Dat had gevolgen. De fiets van mijn vader werd voor de schoorsteenmantel in de slaapkamer gezet. Daar stond eerst mijn bed. Dat ging nu naar boven. Ik kreeg een klein kamertje toegewezen naast de werkplaats van mijn vader. In het begin miste ik het gesnurk van mijn ouders, maar na korte tijd vond ik het fijn om hun geluiden niet meer te horen. Wat opviel was een doodse stilte, ik voelde me er alleen. Ik hield vaak mijn eigen armen vast. Dat hielp.

De fiets van mijn zus moest ook naar binnen en werd met het voorwiel aan een haak langs de muur van de trap bij de voordeur gehangen. Het zou jaren later mijn taak worden om de fiets van mijn zus naar buiten te dragen en na gebruik weer terug aan de haak te hangen.

Mijn moeder kon niet fietsen en had er dus ook geen. Ze had een evenwichtsstoornis en liep vaak als een dronken vrouw op straat. De fietsenmaker had gedurende vele uren getracht mijn moeder te leren fietsen. Dat gebeurde op de brede asfaltweg die dwars door het Wilhelminapark loopt. Ik stond er vanaf de zijkant van de weg naar te kijken. Hijgend duwde hij haar naar de gewenste snelheid. Als ze die eenmaal bereikt had, zou het volgens hem moeten lukken. Op een afstandje stond ik te kijken naar het schouwspel. Mijn moeder hield krampachtig het stuur vast. Het moment van ontspanning dat nodig was om het vertrouwen in de fietsenmaker te krijgen, kwam niet. De fietsenmaker maakte geen schijn van kans. Met veel moeite lukte het hem de fiets tot stilstand te brengen en mijn moeder tegelijkertijd van het zadel te beuren. Ik zag hen samen staan praten. Hij probeerde mijn moeder te overtuigen en deed een nieuwe poging. Met veel moeite kreeg hij haar opnieuw in het zadel.

'Laat je gaan', riep hij. 'De fiets houdt zichzelf wel in evenwicht.' Mijn moeder en de fiets wilden maar geen eenheid worden en de fietsenmaker stopte ermee. Hij veegde het zweet van zijn gezicht en liep teleurgesteld met de fiets aan de hand naar ons huis. Mijn moeder volgde op een paar meter afstand. Ik liep op mijn moeder af en

wilde haar troosten. Toen ik dichtbij kwam, zag ik haar verkrampde gezicht en wist ik dat er voor mij geen ruimte was.

De fietsenmaker had mijn ouders ten slotte voorgesteld een tandem te proberen. Een lange fiets met twee zadels, twee sturen en twee stel trappers, waar zij achter elkaar zittend samen op moesten kunnen fietsen. Opnieuw stond de fietsenmaker er de eerste keren naast en rende een stukje mee. Uiteindelijk lukte het mijn vader met mijn moeder al op het zadel, de fiets in beweging te brengen en alles in balans en op tempo te krijgen. De tandem werd gekocht en kreeg enkele straten verderop een plekje in een stalling.

5

Mijn herinneringen aan familieleden en mijn eerste schoolervaring

Ik heb in de eerste zes jaren van mijn leven meer mensen in ons huis gezien dan in alle jaren daarna. Ik hoorde heel veel namen, maar begreep niet wie achter die namen schuilgingen. De stemmen van die mensen klonken soms dreigend.

'Je bent nu met Marie', hoorde ik ze dan tegen mijn vader zeggen. 'Je moet het verleden loslaten.'

Zondagsmiddags na de apostolische dienst gingen mijn vader en ik steevast wandelen met de neef van mijn vader, Cornelis Zorn de vesten- en broekenmaker. We zagen hem altijd al staan bij de sigarenwinkel in de Nobelstraat: de plek waar ze afgesproken hadden om hun wandeling te beginnen. Zijn blik was niet gericht op ons, maar staaarde naar alle rookwaren die in rijen en naar maat en soort uitgestald lagen. Hadden de neven elkaar begroet, dan bleven ze er samen altijd even naar kijken, spraken hun voorkeur uit, wezen met hun uitgestrekte handen naar een sigaar in de etalage en staken samen een bolknakje van Schimmelpenninck op. Daarna begonnen we te lopen.

Tijdens onze gang door de Utrechtse straten werd er gepraat over hun familie en specifiek over de zussen van mijn vader. Deze

mensen waren anders dan de broers en zussen van mijn moeder. Ze hingen niet scheef op een stoel, praatten niet Utrechts en waren opmerkelijk netjes. Vooral hun handen zagen er anders uit. Vingers met kortgeknipte nagels, zoals ook aan de handen van mijn vader.

De wandelingen eindigden altijd in de Padangstraat. Daar stond het huis van de neef. Alles glom er. De vloer, de deuren, de vensterbanken. Alles perfect in orde. Tante Kaatje, zijn vrouw, nam mij bij binnenkomst steevast mee naar de keuken. Daar maakte ze mijn haar nat en kamde het met een grote grove en daarna nog een keer met een kleine fijne kam.

'Kijk maar in de spiegel, je hebt nu een keurige scheiding. Zo hoort het.'

De verloofde van zijn zoon vond ik erg mooi. Ze had donker haar, haast zwart. Haar lippen waren donkerrood, dat moet lippenstift geweest zijn, en ze had mooie donkere ogen. Ze droeg vaak een gele glanzende bloes. Die bloes had een grote, ruim openvallende kraag. Als ik achter haar stoel langsliep kon ik in die bloes naar haar mooie borsten kijken. Ze had een lichtbruine huid. Ik vroeg me af hoe je zo'n vrouw kon vinden. Als ze praatte, deinde alles mee. Ik raakte buiten adem en werd duizelig als ik lang naar haar keek.

Toen de zussen van mijn vader eens in ons bovenhuis op bezoek kwamen, werd ik aan hen voorgesteld. Ik meende ze te herkennen uit verhalen. Ze zagen er zo uit als ik had verwacht. De ene had een scherp gezicht en tanden die zo groot waren dat haar lippen er nauwelijks omheen pasten. De andere had een dikker gezicht en vriendelijke grote ogen, die nog groter leken door haar brillenglazen. Ze zaten naast elkaar en ik moest eerst voor de één en daarna voor de ander gaan staan. Ze keurden me nog net niet af. Maar ik begreep wel dat ik niet interessant voor ze was. De ene zus had samen met een vriendin een pension in Apeldoorn. De ander was verpleegster en werkte in Arnhem. Zij werkte daar in het Diaconessen Ziekenhuis. Ze droeg altijd de kleding van een verpleegster. Zo kon ze overal herkend worden. Ook op straat. Ze vertelde dat ze in die kleding

iemand was voor wie je respect moest hebben.

Deze zus bezorgde mijn vader een grote opdracht. Alle in het ziekenhuis werkende verpleegsters droegen ook in hun vrije tijd een soort uniform. Extra mooi, 'op z'n zondags', noemden ze dat. Het meest kenmerkende was de harde witte kap en de witte kraag. Daaronder hing een pelerine over de schouders, met daar weer overheen een los vallende jas tot aan de enkels. De een na de ander koos voor maatwerkkleding in dunne donkerblauwe stof. En mijn vader werd de maker. Vele malen ging ik achter op de fiets mee naar het ziekenhuis in Arnhem als de maat genomen moest worden en als er werd gepast. Mijn vader en zijn zuster waren dan onafscheidelijk. Ik leerde haar beter kennen. Haar schelle stem en scherpe priemende ogen zagen alles. Ze bekeek alles met een kritische blik. Met die blik keek ze ook naar mij. Van mijn kruin tot aan mijn voeten. Er was altijd wel iets waar ze mij en mijn vader opmerkzaam op maakte.

“Schoenen moeten net zo goed gepoetst worden als dat je je haren moet kammen”, zei ze vaak. Als ze naar mij keek, vroeg ik me altijd af wat er aan mij mankeerde en wat ik dus te horen zou krijgen. Soms ontmoetten we in het Diaconessenziekenhuis ook haar dikkere zus. Zij was vriendelijker en had een daarbij passende zachte stem. Toen ik haar eens vroeg waarom haar zus zo naar mij keek, zei ze: 'Mijn zus vindt kinderen maar niks.'

Vaak was het al donker als mijn vader klaar was met passen en meten. We konden dan niet meer naar huis en daarom sliep ik in het zusterhuis tegenover het ziekenhuis in een heel klein smal kamertje, eigenlijk een kast waarin ook po's en bezems stonden. Mijn bed bestond uit achter elkaar gelegde stoelkussens die op de vloer tussen de po's waren gelegd. Het plafond in de kast was hoog. Er hing een lamp aan een draad. Maar die lamp was kapot, werd mij verteld.

'Als je het te donker vindt, mag je de deur op een kiertje zetten' hoorde ik ook nog. Dat deed ik en luisterde naar de geluiden die nu beter in de kast doordrongen. Voetstappen en stemmen. Ik kon niet verstaan wat er werd gezegd. Het maakte me slaperig.

De volgende ochtend was ik al vroeg wakker. Ik hoorde gerammel van pannen en voetstappen die nu in een veel sneller tempo door de kale gang dreunden en ook dichterbij kwamen. Een verpleegster bracht mij een beker warme melk. 'Drink het maar even op', zei ze streng. 'Dan neem ik de beker gelijk weer mee.' Zuchtend stond ze te wachten, het duurde haar veel te lang.

Ik vond de warme melk vies, maar durfde dat niet te zeggen. Thuis dronk ik nooit melk. Toen de beker eindelijk leeg was, moest ik me aankleden. Even later kwam ze terug en bracht me naar de overkant. In het ziekenhuis stond aan een heel grote tafel al een bord met een boterham voor me klaar en zag ik ook mijn vader weer terug. Hij keek niet naar me en bleef in gesprek met voor mij onbekende vrouwen.

Toen ik een keer nodig moest plassen, pakte de dikke zus mijn hand en liepen we samen door lange gangen totdat zij een deur van een toilet had gevonden waar ik naar binnen mocht. Ze begon mij uit te kleden. Ik droeg gebruikelijk een broek die van schouderbanden was voorzien. Ze werden aan de voor- en achterzijde bij elkaar gehouden door een verbindingsstuk. Het uittrekken van dat kledingstuk was een hele klus voor haar. Terwijl ik thuis al veel van de noodzakelijke handelingen zelf kon uitvoeren, liet ik haar maar begaan. De banden met knopen aan de broekband moesten als laatste worden losgemaakt, waarna alles naar beneden kon worden getrokken. Door het gedoe was mijn plasser opstandig geworden. Ze stond bij haar werk zwaar over mij heen gebogen in afwachting van mijn plas die in aantocht was. Toen mijn harde straal recht naar boven in haar gezicht spoot, riep ze verschrikt: 'O, jongen toch!' en zocht toiletpapier om haar gezicht en haar bril af te drogen. Intussen trok ik mijn kleren weer omhoog en was zij zover om de knopen weer vast te maken. Gelukkig lachte ze om het voorval en zei dat ik dat niet bij haar zus moest doen. Ik bedacht dat ik me niet door die chagrijnige verpleegster wilde laten uitkleden.

Een harde plasser was soms lastig. Het voelde verkeerd bij strak-

ke broeken en ik kon daar verandering in brengen door mijn plasser omhoog te duwen. Zeer tot ongenoegen van mijn moeder, die ook bij andere gelegenheden liet merken dat ik van mijn plasser af moest blijven. Soms maakte ze dit extra duidelijk met een tik op mijn vingers. Mijn zus Joke, die daar vaak bij was, deed er een schepje bovenop door te zeggen dat ik pikvingers had en dat ik met die pikvingers van haar spullen af moest blijven. Mijn moeder vertelde mij dat ik, als ik ermee doorging, ook piemels aan mijn vingers zou krijgen. Als ik iets als een bultje zag, dacht ik dat dat het begin van een piemel was.

Ik begon op handen van mannen te letten. Ik zag nooit piemels aan hun vingers en dacht dat ik blijkbaar de enige was die deze slechte gewoonte had. Het werd een obsessie. Ik dacht er dagelijks aan en kreeg een hekel aan mijn piemel, die nog vaker dan vroeger veranderde in een stok. Toen Tante Heleen, een zus van mijn moeder, bij ons was en op de bank zat, kroop ik bij haar. Terwijl ik mijn hand over haar been liet gaan, vertelde ik wat mijn moeder had verteld over piemels aan mijn vingers. Ze werd kwaad en riep tegen mijn moeder dat ze niet zulke rare verhaaltjes moest vertellen. En tegen mij zei ze: 'Snotverdorie, en anders kom je maar bij mij wonen.' Ze sloeg een arm om mij heen en het voelde alsof ik in haar verdween.

Ik besepte toen niet dat deze jaren met al die mensen de gelukkigste jaren van mijn jeugd waren. Dat zoveel ooms en tantes bij ons de trap opkwamen, vond ik spannend. Het bracht een vorm van avontuur.

Tante Heleen bleef nog het langst komen. De anderen hadden het al eerder opgegeven. Ze vonden het niet fijn bij ons en lieten mijn vader en moeder alleen. Ook de familieleden van mijn vader hadden kennelijk geen trek meer in ons. Het werd stil in huis. Alleen de leden van de apostolische kerk bleven nog een bron van contacten. De zondagse wandelingen naar de Padangstraat waren ook herinneringen geworden.

6

Een jongen van de apostel deed andere dingen

Nu zou de school mijn wereld worden. Iets voor mij alleen. Vol verwachting liep ik aan het eind van de zomer naar het grote schoolgebouw aan de Meckelenburglaan. Ik had vaak naar de grote deur gekeken. De ingang van de school was nu recht tegenover me. Daaromheen een steenrood gebouw met in het midden een toren die op een kerktoren leek. Ik haalde diep adem, stak de straat over en stond even later tussen een schare schreeuwende kinderen.

Drie juffen maanden ons tot stilte, zij zouden onze namen afroepen. De juf die je naam riep was degene achter wie je moest gaan staan. Dat werd jouw schooljuffrouw. Gespannen keek ik naar de andere kinderen. Het groepje wachtende kinderen werd steeds kleiner. Had ik mijn naam niet gehoord? Of was mijn naam nog niet genoemd? Ik veronderstelde dat de juffen hun leerlingen kozen. Ze keken ook vorsend rond bij het noemen van de namen. Vonden ze mij niet aardig? Ten slotte was ik de enige die nog over was en werd er door de juffen overleg gevoerd. Gelukkig riep juffrouw Dijkstra uiteindelijk mijn naam, ik vond haar de beste, en mocht ik me bij haar voegen. Ik zat dus in klas 1c. Juffrouw Dijkstra was groot en had grijze haren die in een enorme knot op haar kruin vast gezet was. Zij

keek elk kind aandachtig aan. Later in de klas vroeg ik haar waarom ik als laatste gekozen was.

'Omdat je Zorn heet', zei ze. Het werd me pas veel later duidelijk dat de namen op alfabetische volgorde werden afgeroepen en dat je als Zorn altijd lang op je beurt moest wachten.

Ik kwam in de achterste schoolbank in de vierde rij, samen met Bart bij ons uit de straat. Bart kon al lezen en kende het alfabet zelfs uit zijn hoofd. Mijn tijd op de lagere school zou een mooie tijd worden! Ik wist het zeker. Ik was verliefd op juffrouw Dijkstra. De volgende dagen ging ik haar trots begroeten. Ze gaf elk kind een hand als je de school in kwam en hield die lang vast terwijl ze je aandachtig aankeek. Wat wist ze allemaal van mij? Het plan om samen met Bart naar school te gaan mislukte. Ik wilde vroeg op school zijn en hij was altijd laat. Ik kwam al op het schoolplein als er nog maar weinig kinderen waren. Ik was ook weer een van de eersten die naar binnen ging. Mijn zus Joke zat in een hogere klas. Gek genoeg kan ik me niets van haar aanwezigheid in het gebouw of op het schoolplein herinneren.

Bart werd mijn beste vriend. Straatvriend, omdat hij bij ons niet naar binnen mocht. Geen enkel vriendje mocht bij ons naar binnen. Er werd mij gezegd dat ik een jongen van de apostel was. En een jongen van de apostel speelt niet met andere jongens. Als ik toch met Bart en de anderen wilde spelen, moest ik dat buiten op straat doen. Was ik na het spelen eenmaal binnen, dan kwam ik het huis niet meer uit.

Als jongen van de apostel ging ik met mijn ouders op zondag tweemaal naar de kerk voor een dienst. Voor hobby's als figuurzagen was de maandagavond gereserveerd. Ik moest leren om dierfiguren uit hout te zagen. Die werden dan geschilderd door een andere jongen en een vader zette alles in elkaar tot bijvoorbeeld een paard en wagentje. Bij het grote kerstfeest werd alles dat gemaakt was uitgesteld en kon iedereen zijn bewondering uiten over wat de kinderen uit naam van de apostel gemaakt hadden.

Mijn vader had me verteld dat ik, als ik wat ouder was, ik ook op dinsdagavond naar de kerk zou gaan voor zang. Ik zou dan een plek krijgen in het grote koor. Woensdagavond gingen we altijd voor een gewone dienst. Donderdagavond was bestemd voor het instuderen van het kerststuk, vrijdagavond voor catechisatie en zaterdagmiddag voor de zondagschool. Het kerkgebouw had iets magisch. Mijn ouders spraken er over met trots in hun stem. Ik besepte dat mijn vriendjes in de straat in een andere wereld leefden, een wereld met jongens onder elkaar, een wereld waar ik liever bij wilde horen. Dat moest dan maar na schooltijd op woensdagmiddag, of zaterdag in de ochtend.

Een van de andere jongens uit mijn straat was Klaas, hij woonde tegenover Bart. Klaas was groot en dik met wangen als appels. Achter een voordeur op twintig meter voor die van Bart, woonde Jeffrey. Hij was onze leider. Sterk, slim en ouder. Hij had twee gele vingers, een gebroken voortand en scherpe lijnen rond zijn mond, waaruit meestal een sigaret bungelde. Af en toe rookte hij echt. Wij waren daar niet jaloers op en vonden de tabak en de rook vies. Wat Jeffrey ons duidelijk maakte, was dat we in oorlog waren met de bendes uit de straten achter ons. Jeffrey tekende met krijt op straat hoe wij ten aanval zouden trekken met als doel iets van ze af te pakken. Hij smeedde de plannen en deelde ons in naar aanleg en de geplande actie. Meestal lukte het ons om iets wat van de vijand was te bemachtigen. De veroverde voorwerpen werden bij Jeffrey thuis opgeborgen. Hij had een grote kamer beneden bij de tuin. Zijn moeder was trots op hem en ging ervanuit dat alles wat in die kamer stond vooral de verdienste van Jeffrey was. Ongeopende groene conservenblikken met kaas en vlees, een oude leren tas, de loop van een geweer, een helm en meer van wat bekend was uit de oorlogstijd. Deze spullen sierden de vloer en de wand boven zijn bed.

Omdat ik het snelst uit de voeten kon, kreeg ik als wij op patrouille gingen de opdracht iets van onze vijand in handen te krijgen. Voorafgaand aan mijn actie had Jeffrey de aandacht van de